

Гавришук О. М.

*здобувач Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ВІЙСЬКОВА ДИСЦИПЛІНА ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

В статті проаналізована сутність та зміст військової дисципліни як правової категорії, досліджено її зв'язок з таким поняттями як законність, правопорядок, самодисципліна, правове виховання, правова культура

Ключові слова: військова дисципліна, правова категорія, збройні сили України, законність

Новітні геополітичні виклики, які постали перед Україною в 2014 – 2016 роках, збройна агресія проти нашої держави, режим антитерористичної операції та окупація окремих територій зумовлюють потребу максимальної мобілізації економічних, технічних, людських ресурсів для відсічі ворогу. Очевидно, що ключове місце тут відводиться збройним силам України, які проходять кардинальну трансформацію - фактично створюється нова армія, яка повинна відповідати вимогам ведення сучасної війни.

В таких непростих умовах від всього особового складу збройних сил, від кожного військовослужбовця вимагається максимальна дисциплінованість, добросовісне виконання конституційного обов'язку по захисту Батьківщини, неухильне додержання порядку несення військової служби та поведження з озброєнням, чітке дотримання вимог військових статутів та виконання наказів командування. З огляду на те, що українська армія поступається якістю та кількістю, сучасністю озброєння ворожим формуванням, саме беззаперечна відданість присязі та суворі військова дисципліна стають запорукою успішності виконання бойових завдань. Таким чином науково – теоретичне дослідження військової дисципліни як правової категорії є надзвичайно

актуальним, має як теоретичне, так і не менше важливе практичне значення, в тому числі для зміцнення національної безпеки та обороноздатності країни.

Відповідно до положень дисциплінарного статуту Збройних сил України, військова дисципліна – це бездоганне і неухильне додержання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених військовими статутами та іншим законодавством України, яке ґрунтується на усвідомленні військовослужбовцями свого військового обов'язку, відповідальності за захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, на їх вірності Військовій присязі [1]. Структурний аналіз терміну «військова дисципліна» дозволяє виділити дві складові даного терміну – військову та дисциплінарну. Дані елементи характеризують зміст терміну та сферу застосування, а також у найбільш повній мірі розкривають його сутність як правової категорії.

Специфіка сфери застосування полягає в тому, військова організація є специфічним суб'єктом, що потребує від своїх членів чіткості, точності та ретельності, витримки, швидкості виконання всіх наказів та розпоряджень; це створює передумови того, що військова дисципліна є одним з принципів військового будівництва, виконує роль організуючого фактору, має особливо важливе значення, так як є однією з найважливіших умов бойової готовності військ [2, с. 56]. Військова складова також формує і специфічні підвиди військової дисципліни в залежності від предмету регулювання. До них можна віднести: 1) дисципліну службово-бойової діяльності (несення бойових чергувань, гарнізонна, караульна служба, відбуття нарядів, поводження зі зброєю, постачання та забезпечення); 2) організаційну дисципліну (чітке виконання наказів та розпоряджень, розпорядок дня, стройова підготовка); 3) учбову дисципліну (навчання військовій справі, вдосконалення бойових навичок, підвищення кваліфікації осіб); 4) дисципліну взаємодії (злагожденість роботи військової одиниці, виховна робота, взаємовідносини командира та підлеглих); 5) самодисципліну особового складу (дотримання правил безпеки, гігієни) тощо.

Стосовно змісту досліджуваних понять, зокрема щодо терміну «дисципліна», слід відзначити, що він досить широко використовується в найрізноманітніших сферах суспільного життя, як в науці, так і в побуті. Хоча трактування, змістовне навантаження поняття може різнитися – в одних випадках під дисципліною розглядають ціль та результат діяльності, в інших – засіб досягнення поставленої мети. Наприклад, уже в працях античних філософів зустрічаються спроби тлумачення дисципліни як самостійної категорії. Так, Плутарх трактував дисципліну як джерело сили і потужності війська та держави в цілому; Арістотель вбачав дисциплінованість суспільства в його солідарності, наголошуючи, що для панування над великою масою рабів необхідно виховувати в душі солідарності все суспільство вільних; Цицерон асоціював дисципліну громадян з неухильним виконанням ними своїх обов'язків перед державою, а за необхідності – і захисту її з мечем в руках [3]. Отож починаючи з найдавніших часів дисципліна незалежно від сфери застосування трактується як певна форма узгодженого та впорядкованого соціального зв'язку між різними суб'єктами в цілях досягнення поставленої мети.

Аналіз словникового тлумачення дисципліни дає підстави стверджувати, що передумовою та основою дисципліни є наявність загально визнаних чи нормативно закріплених правил (норм, вимог) поведінки, що є так би мовити її «статикою». З іншої сторони, дисципліна передбачає обов'язок дотримання особою (особами) певних, встановлених у суспільстві правил (норм, вимог) поведінки, встановленого (загально визнаного) порядку взаємовідносин учасників суспільних відносин - що в свою чергу є її «динамікою» [4]. Тобто дисциплінованими можуть бути визнані будь-який тип діяльності, форма соціальних взаємовідносин, що характеризуються дотриманням законності та правопорядку, встановлених правил поведінки, алгоритму діяльності та відносин. Таким чином, складові терміну «військова дисципліна» характеризують поєднання в дане поняття двох елементів. При цьому перший елемент відображає її сутність, мотиви, способи підпорядкування, шляхи

реалізації механізму влади та підлеглості. Другий же елемент відображає специфіку функціонування військових формувань, характер військової праці та виконання покладених на збройні сили обов'язків.

В основі військової дисципліни лежить дотримання правопорядку та законності при несенні військової служби – саме успішність виконання цієї вимоги характеризує рівень дотримання дисципліни в цілому. Законність є правовою основою правопорядку та військової дисципліни, як політико-правове явище відображає правовий характер організації суспільного життя, органічний зв'язок права та влади, права та держави [5]. Необхідно звернути увагу на те, що незважаючи на досить поширене використання категорії «законність» у назві та тексті законодавчих актів у навчальній та науковій літературі сьогодні відсутнє узгоджене її тлумачення, у зв'язку з чим єдине розуміння сутності цього явища так і не знайдено.

У сучасній правовій енциклопедії під законністю розуміється режим (стан) відповідності дій, поведінки, діяльності посадових осіб, громадян та юридичних осіб законам і підзаконним нормативно-правовим актам держави, який утворюється у результаті неухильного додержання останніх усіма суб'єктами права [6]. Ю.П. Битяк, В.М. Гарашук, В.Б. Авер'янов законність і дисципліну розглядають комплексно (неподільно), доводячи, що ці категорії невід'ємні одна від одної, адже законність можлива тільки за суворого дотримання дисципліни всіма фізичними та юридичними особами, а дисципліна, в свою чергу, обумовлюється межами закону [7, с. 237]; законність та дисципліна є необхідними умовами утвердження демократичної, правової держави, оскільки спрямовані на забезпечення функціонування громадянського суспільства, активної ролі особи в усіх сферах суспільного життя [8, с. 346].

Хоча деякі тлумачення законності співпадають зі змістом дисципліни, зокрема в частині беззастережного та чіткого виконання законів та інших правових актів уповноважених суб'єктів правотворчості, дані категорії не є тотожними. Принцип законності безумовно властивий військовій дисципліні, але не є єдиним – права та обов'язки, правовий статус, умови життя

військовослужбовців не обмежуються лише дотриманням положень нормативних актів, а є значно ширшим. З іншої сторони, законність є конституційним принципом діяльності (функціонування) всіх суб'єктів приватного та публічного права, органів влади та фізичних осіб. Тоді як військова дисципліна є принципом діяльності (правового статусу) винятково органів військового управління та військовослужбовців – відповідно маємо вузьку сферу застосування у порівнянні із законністю. Наприклад, правопорушення, скоєне військовослужбовцем та не пов'язане з несенням військової служби (ухилення від сплати аліментів, неповернення банківського кредиту тощо), не може бути визнано порушенням військової дисципліни, особа не може бути притягнута до відповідальності згідно дисциплінарних статутів збройних сил.

Якщо у випадку законності мова йде про принципи, методи, способи, умови реалізації норм права, то правопорядок являє собою суспільно бажаний наслідок, стан організованості та впорядкованості суспільних відносин як результат дотримання законності. Однозначного визначення правопорядку в юридичній літературі не існує, переважає думка, що відносини в цивілізованому суспільстві, врегульовані нормами права та іншими соціальними нормами, у сукупності утворюють у загальному вигляді таке поняття як правопорядок (громадський порядок) [9, с. 11]. При цьому ця категорія може бути розрізнена в вузькому та широкому розумінні. У широкому (суспільно - політичному аспекті) правопорядок розглядається в значенні суспільного ладу, як весь устрій суспільства, вся система відносин у суспільстві. У вузькому розумінні – розглядається як певна сукупність (система) суспільних відносин в окремих сферах життя та побуту [10, с. 21].

Отже, правопорядок є багатофакторним явищем, яке може розумітися, сприйматися в різних аспектах та значеннях. В контексті сфери оборони, правопорядок, який проявляється в площині військово-адміністративних відносин, забезпечення оборони, безпеки, конституційного ладу та територіальної цілісності країни, нарощення озброєнь та зміцнення

боєготовності військ, іменується військовим правопорядком. Саме такий військовий правопорядок як мета та дотримання законності (статутів збройних сил, гарнізонної та вартової служби, правил поведження зі зброєю, наказів командування тощо) як шлях її досягнення і відображають основну сутність військової дисципліни.

Специфікою військової дисципліни є поєднання у її змісті норм права та норм моралі (звичаю). Це пов'язано з тим, що у військовій справі надзвичайно велике значення має морально – психологічний стан військ, внутрішні особистісні якості особового складу, відповідно зростання їх рівня у військових має пряме безпосереднє відношення до ефективності та дієвості армії в цілому. В процесі забезпечення військової дисципліни важливо досягати такого рівня дисциплінованості, який би характеризувався не лише усвідомленням особами рядового та начальницького складу необхідності точного та добросовісного виконання норм поведінки, а й внутрішній переконаності їх здійснювати. Важливе місце в цьому процесі відводиться самодисципліні та правовому вихованні (зростанні правової культури військовослужбовців).

Як зазначає Д.О. Гавриленко, свідома дисципліна передбачає включення до своєї структури знання цілей та суспільної значимості дисципліни; глибоке засвоєння її правових та моральних вимог; стійкі переконання, внутрішні мотиви, ідейно – вольову установку, що визначає добровільне та ініціативне виконання цих вимог [11, с. 22]. На жаль, українське суспільство довгий час не могло похвалитися високим рівнем правових та моральних цінностей, по суті віддзеркалюючи в собі правовий нігілізм та корупцію, пануючих в самому державному механізмі. Кардинальний перелом, надія на подолання цього явища з'явилася в 2014 році, коли на фоні збройної агресії проти України сотні молодих патріотів, за власним покликанням зі зброєю в руках стали захищати цілісність країни. В сформованих добровольчих батальйонах, загонах територіальної оборони було мало часу на вивчення дисциплінарних статутів збройних сил, адже одразу стала необхідність виконання бойових завдань. Водночас це жодним чином не позначилося на ефективності військових дій –

адже завдяки самодисципліні, відчутті та усвідомленні обов'язку захисту Батьківщини були мінімізовані ризики протиправної поведінки. При цьому командуванню збройних сил варто активніше використовувати цей досвід, адже дотримання військової дисципліни набагато легше забезпечувати в умовах високих морально – вольових якостей військовослужбовців.

Стосовно правової культури, то дане суспільно-політичне явище як одна з категорій загальнолюдських цінностей є невід'ємним компонентом цивілізованої демократичної держави. Специфіка несення військової служби зумовлює трактування правової культури військовослужбовця як сукупності правових знань, правових переконань та правомірної поведінки під час несення військової служби, що ґрунтується на знанні та дотриманні порядку та правил, встановлених військовими статутами та іншим законодавством України.

Правова культура є основою правового виховання особистості, яке є частиною правовиховної роботи, що проводиться в Україні. Як зазначають автори методичного посібника з основних питань організації повсякденної діяльності військ, правове виховання військовослужбовців — це складний і багатобічний процес, зв'язаний з цілеспрямованим, систематичним впливом на свідомість і поведінку військовослужбовців з метою формування і розвитку в них правових уяв, переконань, поглядів, почуттів і умінь, що гарантують дотримання вимог законів України, присяги і військових статутів [12, с. 103]. Окрім правового виховання, важливе значення на зміцнення військової дисципліни та правопорядку в армії відіграють правове навчання, яке проводиться в системі гуманітарної підготовки, а також самоосвіта та самовиховання як чинники формуванню (розвитку) позитивних та подоланню (усуненні) негативних особистісних якостей людини.

Проаналізовані нами найрізноманітніші аспекти правової природи військової дисципліни, її зв'язку із законністю (на якій вона заснована), правопорядком (основою якого вона являється) та державною дисципліною (різновидом якого вона по суті являється), а також самодисципліни, правового виховання, правової культури дають підстави стверджувати, що їхній зміст,

значення, вага в розрізі виконання покладених на військову дисципліну функцій не повній мірі враховано дисциплінарним статутом збройних сил України. За таких обставин доцільно удосконалити зміст визначення військової дисципліни, яке закріплено на законодавчому рівні. На нашу думку, під військовою дисципліною слід розуміти порядок несення військової служби, визначений нормами права, моралі та актів правозастосування, а так само його бездоганне, неухильне додержання на практиці особовим складом Збройних сил України. Саме така наукова дефініція в найбільш повній мірі відображає суть та зміст військової дисципліни як суспільного явища та правової категорії.

Література:

1. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України» // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 22–23. — Ст. 197.
2. Військова адміністрація (право військової сфери у визначеннях та схемах): навч. посібник; / О.В. Кривенко, І.І. Качан – К. :2008 - 182 с.
3. Ганьба О.Б. Службова дисципліна в діяльності суб'єктів охорони державних кордонів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer29/1246.pdf>
4. Мамчур Д.В. Сутність та значення дисципліни в державі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=FP_index.htm_2008_2_45
5. Рижаневський Б. Військова дисципліна, законність і правопорядок – необхідні умови забезпечення військової служби [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/viche/2010_18/29to32.pdf
6. Голікова К.О. Дисципліна та законність у державному управлінні: поняття та способи їх забезпечення [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2013_2/110.pdf

7. Адміністративне право України: підручник / Битяк Ю.П., Гаращук В.М., Дьяченко О.В. та ін.; За ред. Ю.П. Битяка. -К.: Юрінком Інтер, 2005. -544 с.

8. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: У 2-х т.: Т.1. Загальна частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). – К.: Вид-во «Юридична думка», 2004. - 584 с.

9. Подоляка А.М. Правове регулювання охорони громадського порядку в Україні: монографія / Подоляка А.М.. – Х. : ТД «Золота миля». – 2008. – 183 с.

10. Зырянов И.В. Административно – правовые основы участия местного самоуправления в обеспечении правопорядка: дис. ... на соиск. научной степени канд. юрид. наук. – Тюмень. - 2005. – 191 с.

11. Гавриленко Д.А. Дисциплина в советском государственном аппарате и организационно – правовые средства ее обеспечения / Гавриленко Д.А. – М.: Наука и техника, 1979. – 151 с.

12. Затинайко О.І. Методичний посібник з основних питань організації повсякденної діяльності військ (сил) / Затинайко О.І., Фоменко О.П., Уразов У.Ю.; за ред. У.Ю. Уразова. – К.: Варта, 2007. – 280 с.

В статье проанализирована сущность и содержание военной дисциплины как правовой категории, исследованы ее связь с такими понятиями как законность, правопорядок, самодисциплина, правовое воспитание, правовая культура

Ключевые слова: военная дисциплина, правовая категория, вооруженные силы Украины, законность